

který si marně v postavách dospělých hraje na vlastence, na bojovníky. Marně, protože ani jeho děti – Danny a celá jeho parta – nevidí již jeho budoucnost, mají před sebou jen „nějaký nový a nově marný život“.

Směrem světelného kotouče, který odkrývá pěkný nános špíny a cynismu, dokazuje Škvorecký, že v jeho románu je silný pozitivní náboj. On tu špínu neglorifikuje, prostě jen říká: Tak se žilo, to se nedá nic dělat – a nemá smyslu o tom psát se servítkem. Spodní románový proud táhne čtenáře k jasnému závěru, že takhle se žít nedá, že revoluce přichází s chirurgickým nožem.

A to je – myslím – podstatné, co ve stručnosti třeba říci ke knize psané s nemalým talentem. A právě na to nemůže zapomenout literární kritika, která bude upozorňovat a rozebírat i problémy a stylové nedůslednosti.

(1958)

ZATÍM JEN SVĚDECTVÍ

Jiří Hájek

Na románové prvotině Josefa Škvoreckého Zbabělci je něco, co pro ni získává sympatie: není to – na rozdíl od jiných, které dost často čteme – rozhodně kniha opatrnická, vypočtená na jednoznačný souhlas a úspěch. Je to práce od začátku až do konce polemická a vyzývavá. Pod její až příliš okázalou a efektní literární stylizací, poučenou včetně mnoha nepřijemných podrobností na současné americké próze, nalézám však vážnější záměry než jen mladickou snahu ztropit literární skandál, někomu vytlouci okna a proslavit se u některých provincionálních hlasatelů světovosti. To nás zavazuje mluvit o ní s vážností, s níž je napsána. O to spíš, že je psána talentovaně a chytře.

Mluvme prozatím spíš o jejím záměru než hodnotě, protože to jsou, jak uvidíme, v tomto případě opravdu témata hodně různá. Zabrat v uměleckém díle ono dosti fantastické a od a až do zet vyhané a umělé životní ovzduší, v němž v letech okupace rostla mládež z tzv. lepších

rodin, kterou jejich vlivní papánkové včas ulili z různých nepříjemných štrapáci v rajchu a již ještě bezpečněji chránila před příliš drsnými nárazy společenské skutečnosti její vlastní omezenost – to je záměr přímo výtečný. Napsat tyhle lidi, dokonale spotřebované zálibou v džezu nebo v slečnách, koketující trochu s cynismem a nihilismem a trochu s náboženstvím, trochu s patricijskými tradicemi a trochu se západáckým modernismem, konfrontovat tyhle zvláštní živočichy se sedmi květnovými dny roku 1945, v nichž historie odzvání jejich náramné životní idyle, to je úkol, který by byl hoden značné umělecké ctizádosti. Napsat takového Dannyho, jakého si vybral Škvorecký za hlavního hrdinu, napsat ho až do konce, ve všech jeho vztazích a souvislostech, znamenalo by napsat i podstatný kus maloměstáckého chorobopisu té části dnešní mládeže (literární i neliterární), která ve svém „životním pocitu“ konzervuje různé zbytky tohoto „protektorátního“ haraburdí a přikládá mu neobyčejnou průbojnou hodnotu. V životě stejně jako v literatuře.

Jenže tady se nám už začínají drát na jazyk všechna „kdyby“ a „avšak“, ke kterým nás Škvoreckého román provokuje přinejmenším neméně upřímně, jak upřímně se pokouší o něco zřejmě poněkud odlišného, než čím doopravdy je. Shromáždil jen mnoho zajímavého a čtenářsky půvabného materiálu k takovému lidskému živočichopisu, jaký bychom chtěli číst, řekl se značnou uměleckou průkazností i některé ukrutně nelichotivé a tvrdě usvědčující věci o operetních formách i sveřepě kontrarevolučním obsahu příprav české buržoazie k „převratu“, jenž chtěl být školáckou kopií roku 1918. Tyhle všechny zásluhy mu přiznám ochotně a rád, avšak i když z toho mám sobemíň radosti, jsem nucen říci, že všechno ostatní tentokrát prohrál – šlo-li mu opravdu o víc než o to vytloukání oken a levný úspěch u snobů, v což pevně věřím.

Jedna z příčin je už v tom, že se dal okouzlit a svést nepochybnou efektností ich-formy vyprávění a napsal celý román jako příběh jediné postavy, viděný jejíma očima, hodnotící skutečnost její zkušeností a jejími zážitky. Touto postavou je však Danny, to jest právě ten, kdo by měl být předmětem hodnocení a soudu. Každý umělecký soud předpokládá distanci: ich-formou se autor možnosti soudu nemusel ovšem zříci, kdyby nekolísal, jak ukáží, právě ve vztahu k svému hrdinovi. Ztížil si však použitím této formy možnost konfrontovat Dannyho, jeho zážitky a životní představy se skutečností, která ho obklopuje, s velkolepou a přísnou realitou oněch sedmi historických květnových dnů roku pětáctyřicátého.

Použiji-li vyprávění v první osobě, mám ještě pořád možnost důsledně satirickou či ironickou stylizací říci, co si o svém hrdinovi myslím. Škvorecký, snad ve snaze nic nezjednodušovat, chvílemi svého hrdinu ironizuje

a chvílemi ho bere vážně. Avšak vším, co odpouští jemu, v čem je k němu shovívavý, rozkolísává zároveň svůj obraz objektivní reality, jestliže se rozhodl dívat se na všechny věci i na dějinnou skutečnost květnové revoluce očima této ne zcela opeřené maloměstské tokající slípky – vlastně kohoutka, který od začátku až do konce v různých variantách filozofuje o tom, že v životě nejde o nic než o holky, o to, aby si z nich člověk udělal – jak Danny říká – co nejvíc blaha, a docela nakonec není pro něj důležité nic. „Všechno bylo nic a na nic,“ říká si sám o sobě, ještě když se v závěru knihy setkává se sovětskými zajatci a potom s prvními rudoarmějci a žasne nad tím, že tihle lidé na světě něco chtějí, o něco se zasazují, něco milují víc než sami sebe a své bezpečí a pohodlí. Cítí, že jeho dosavadní život končí, je z toho velmi dojat a o svém budoucím životě, který přijde s tím vším novým, co vchází do jeho rodného města někde na severovýchodních hranicích Čech, ví zatím jen to, že bude nějak docela jiný než ten dosavadní, a je na něj trochu zvědav a ještě víc se ho bojí.

Z románu, který mohl něco proboujet, se stal román, který nechce a ani nemůže víc než vydat svědectví. Bohužel, za předpokladů, z nichž tentokrát autor vyšel, je i jeho svědectví silně nespolehlivé. Nemluvím už vůbec o obrazu objektivní společenské reality: zde musíme přirozeně počítat s uzounkým omezením daným pohledem nešťastně zamilovaného saxofonisty z „lepší rodiny“, pro něhož například komunistické odbojové hnutí začne vůbec fakticky existovat, až když za své dvoudenní „ilegální“ činnosti „v barvách“ místní honorace dostane od jednoho dělníka – s prominutím – řádně a zaslouženě přes hubu. Škvoreckého svědectví je však nespolehlivé, dokonce i pokud jde o obraz Dannyho a celé jeho vrstvy. Navzdory vši přímo až posedlé exhibicionistické „upřímnosti“, pokud jde o prozrazování podrobností jeho značně rozsáhlé milostné podnikavosti, navzdory všemu až pamfleticky krutému, co říká o hodnotě jeho nejrůznějších citů, má nakonec autor ke svému hrdinovi na dně srdce tolik nepřekonané něhy, že si dává záležet na tom, aby jej ve všem, co dělá a čím ho provází, stylizoval přinejmenším sdostatek opatrně a zajímavě. Tady mám na mysli např. překvapivou skromnost a cudnost, již Danny projeví po svém malém hrdinském dobrodružství s Přemou a jeho kulometem, tady mám však na mysli i různé parádní zákruty nešťastné lásky Dannyho k Ireně, kterou sám sobě vytrvale namlouvá, ačkoliv je o své zbožňované přesvědčen, že je pitomá husa, a mnoho jiných věcí. A vůbec nehovořím o tom, že celý román si nikde neklade otázku, proč vůbec existovali tito Dannyové, z čeho rostli, co je formovalo a co vyvolává dnes v jedné části mládeže různé recidivy podobných životních pocitů.

Snaha o efekt, o apartní schválnost, je na překážku nejen pravdivosti jeho svědectví, ale ocitá se často v ostrém rozporu i s prostými požadavky

míry a vkusu. Škvorecký např. neopomene scénu, v níž Danny poslouchá rozhlasovou zprávu o ohrožení květnové revoluce Prahy, akcentovat tímto zvlášť originálním způsobem: „Praha taky hoří. Krkl jsem a hlasatel začal vzrušené hlásit to o těch tancích...“ Bez toho krknutí by to nešlo. Uměřenosti a vkusu se nedostává v mnohém umělému stylotvornému úsilí autorovu: nutné podbarvení dialogu prvky slangu se mění v pouhou naturalistickou fotokopii páskovštiny, v níž se zdůrazňuje až s manifestační (leč pohříchu lacinou) okázalostí právě výrazivo souvisící se známými fyziologickými úkony a k nim příslušnými tělesnými orgány. Tady si Škvorecký hodně plete sílu a siláctví, pravdivost s exhibicionistickými sklony.

Proč říkám autorovi všechny tyto nepříjemnosti, v nichž bych ostatně mohl ještě dosti dlouho pokračovat? Protože v něm při všem, co je v jeho prvotně problematického a umělecky odvozeného, cítím pronikavý talent. Tento talent, schopný se probít z přílišného okouzlení milovanými literárními učiteli k nějakému příštímému vlastnímu, drsnému a neústupně pravdivému pohledu na skutečnost, na život, který žijeme. Bylo by škoda, kdyby člověk jeho možností se spokojil jen vyvoláváním malých literárních bouří ve sklenici vody.

(1958)

ŽIVOČICHOPIS PÁSKŮ

Jan Nový

Zbabělci, o nichž Josef Škvorecký píše, nebyli dosud v naší současné literatuře nikdy povýšeni na hrdiny. Autor vyzývá k polemice i tím, jak se očima bývalého středoškoláka, nyní flákače Daniela Smiřického hodnotí (nebo přehodnocuje) nacistická okupace a květnová revoluce, a hází rukavici do tváře také tím, o čem píše a jak o tom píše.

Daniel Smiřický, řečený Danny, Benno Mánes, Harýk, Lexa, Fonda, Rosta a ti druzí prožívají v Kostelci, v nevelkém, průmyslovém městě na severovýchodě Čech, poslední dny fašismu a revoluci. Všichni jsou, ne-